

UDK: 316.42:141.319.8:305

Malikaxon G'ANIYEVA,
PhD, tadqiqotchi, Farg'ona davlat universiteti, Farg'ona, O'zbekiston
E-mail: malika.ganiev85_fsu@mail.ru, ORCID: 0009-0006-6050-2098

FarDU dotsenti, DSc S.Yuldashev taqrizi asosida

GENDER TENGLIGI VA INSON QADRI KONSEPSIYASINING O‘ZARO BOG‘LIQLIGI: O‘ZBEKISTON TAJRIBASINING IJTIMOYIY-FALSAFIY TAHLILI

Annotsatsiya

Ushbu maqolada gender tengligi va inson qadri konsepsiyasining o‘zaro bog‘liqligi O‘zbekiston tajribasi misolida ijtimoiy-falsafiy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotda inson qadri tamoyilining ontologik va aksiologik asoslari, gender tengligining ijtimoiy adolat va barqaror taraqqiyotdagi o‘rni hamda ularning o‘zaro dialektik munosabatlari yoritilgan. Shuningdek, Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi doirasida amalga oshirilayotgan gender siyosatining inson qadri konsepsiyasi bilan uyg‘unlashuv mexanizmlari tahlil qilingan. Tadqiqot natijalari gender tengligini ta‘minlash inson qadri ro‘yobga chiqarishning muhim sharti ekanligini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: gender tengligi, inson qadri, ijtimoiy adolat, aksiologiya, ontologiya, ijtimoiy taraqqiyot, inson huquqlari, gender siyosati, Yangi O‘zbekiston.

ВЗАИМОСВЯЗЬ ГЕНДЕРНОГО РАВЕНСТВА И КОНЦЕПЦИИ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО ДОСТОИНСТВА: СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКИЙ АНАЛИЗ ОПЫТА УЗБЕКИСТАНА

Аннотация

В данной статье социально-философски анализируется взаимосвязь концепций гендерного равенства и человеческого достоинства на примере опыта Узбекистана. В исследовании раскрываются онтологические и аксиологические основы принципа человеческого достоинства, роль гендерного равенства в обеспечении социальной справедливости и устойчивого развития, а также их диалектическая взаимосвязь. Кроме того, рассматриваются механизмы интеграции гендерной политики, реализуемой в рамках Стратегии развития Нового Узбекистана, с концепцией человеческого достоинства. Результаты исследования показывают, что обеспечение гендерного равенства является важным условием реализации человеческого достоинства.

Ключевые слова: гендерное равенство, человеческое достоинство, социальная справедливость, аксиология, онтология, социальное развитие, права человека, гендерная политика, Новый Узбекистан.

THE INTERRELATIONSHIP BETWEEN GENDER EQUALITY AND THE CONCEPT OF HUMAN DIGNITY: A SOCIO-PHILOSOPHICAL ANALYSIS OF THE UZBEKISTAN EXPERIENCE

Annotation

This article provides a socio-philosophical analysis of the relationship between the concepts of gender equality and human dignity, drawing on the experience of Uzbekistan. The study examines the ontological and axiological foundations of the principle of human dignity, the role of gender equality in promoting social justice and sustainable development, and the dialectical interconnection between these concepts. Furthermore, it analyzes the mechanisms through which gender policy implemented within the framework of the New Uzbekistan Development Strategy is harmonized with the concept of human dignity. The findings demonstrate that ensuring gender equality is a crucial prerequisite for the realization of human dignity.

Keywords: gender equality, human dignity, social justice, axiology, ontology, social development, human rights, gender policy, New Uzbekistan.

Kirish. Globallashuv va modernizatsiya jarayonlari jadallashayotgan hozirgi davrda inson qadri va gender tengligi masalalari jamiyat taraqqiyotining muhim mezonlaridan biri sifatida namoyon bo‘lmoqda. Zamonaviy demokratik jamiyatlarda insonning huquq va erkinliklarini ta‘minlash, uning qadr-qimmatini yuksaltirish hamda gender tenglikni qaror toptirish barqaror rivojlanishning asosiy omillaridan biri sifatida e‘tirof etiladi.

O‘zbekistonda ham so‘nggi yillarda davlat siyosatining markaziga “inson qadri” tamoyili qo‘yildi. Bu yondashuv jamiyatdagi barcha ijtimoiy guruhlar, jumladan xotin-qizlarning huquq va imkoniyatlarini kengaytirishga qaratilgan islohotlarda yaqqol namoyon bo‘lmoqda. Gender tengligi masalasi nafaqat huquqiy yoki siyosiy muammo, balki insonning ijtimoiy mavjudligi, o‘zligini namoyon etishi va

ijtimoiy munosabatlar tizimidagi o‘rni belgilovchi falsafiy kategoriya sifatida ham alohida ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqotning maqsadi gender tengligi va inson qadri konsepsiyasining o‘zaro bog‘liqligini O‘zbekiston tajribasi asosida ijtimoiy-falsafiy jihatdan tahlil qilishdan iborat.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqotda quyidagi metodologik yondashuvlardan foydalanildi:

ijtimoiy-falsafiy tahlil;
aksiologik yondashuv;
ontologik tahlil;
tizimli yondashuv;
komparativ tahlil;
tarixiylik va vorisiylik tamoyili.

Nazariy asos sifatida inson huquqlari falsafasi, gender nazariyalari, ijtimoiy adolat konsepsiyalari hamda zamonaviy modernizatsiya nazariyalari qo'llanildi.

Inson qadri konsepsiyasining ontologik mohiyati. Inson qadri tushunchasi ijtimoiy-falsafiy tafakkurda insonning betakror mavjudligi, erkinligi va jamiyatdagi ahamiyatini ifodalovchi fundamental kategoriya hisoblanadi. Ontologik jihatdan inson qadri insonning biologik mavjudligidan ko'ra uning ijtimoiy va ma'naviy mohiyatiga asoslanadi.

Immanuel Kant insonni hech qachon vosita emas, balki maqsad sifatida ko'rish zarurligini ta'kidlab, inson qadri universal mohiyatini asoslab bergan [1]. Mazkur yondashuv zamonaviy gender tengligi nazariyalarining ham falsafiy negizini tashkil etadi.

O'zbekiston taraqqiyot strategiyasida inson qadri tushunchasining markaziy o'ringa qo'yilishi fuqarolarning huquq va manfaatlarini ta'minlashni davlat siyosatining ustuvor yo'nalishiga aylantirdi.

Gender tengligining aksiologik mazmuni. Gender tengligi erkak va ayollarning jamiyat hayotida teng huquq va imkoniyatlarga ega bo'lishini anglatadi. Aksiologik nuqtai nazardan gender tengligi inson huquqlari, erkinlik, adolat va tenglik kabi umuminsoniy qadriyatlarning amaliy ifodasidir.

Gender tengligi qadriyat sifatida quyidagi funksiyalarni bajaradi:

- inson salohiyatini ro'yobga chiqaradi;
- ijtimoiy adolatni mustahkamlaydi;
- ijtimoiy integratsiyani kuchaytiradi;
- barqaror taraqqiyotga xizmat qiladi.

John Rawls adolat nazariyasida jamiyatdagi imkoniyatlarning teng taqsimlanishi ijtimoiy barqarorlikning muhim sharti ekanligini ta'kidlaydi [2]. Gender tengligi aynan shu tamoyilning amaliy ko'rinishlaridan biridir.

Gender tengligi va inson qadri o'rtasidagi dialektik bog'liqlik. Tadaqiqot natijalari gender tengligi va inson qadri bir-birini taqozo etuvchi kategoriyalar ekanligini ko'rsatdi.

- inson qadri ta'minlash gender tengligisiz to'liq amalga oshmaydi. Jamiyatning bir qismi bo'lgan ayollarning imkoniyatlari cheklangan sharoitda inson qadri tamoyili to'liq ro'yobga chiqmaydi.

- gender tengligi insonning o'z salohiyatini erkin namoyon etish imkoniyatini kengaytiradi. Bu esa inson qadri amaliy ifodasidir.

- gender tengligi ijtimoiy munosabatlarning insonparvarlashuviga xizmat qiladi. Natijada inson qadri hurmat qilish madaniyati shakllanadi.

O'zbekiston tajribasida gender tengligi va inson qadri. So'nggi yillarda O'zbekistonda gender tengligini ta'minlashga qaratilgan keng ko'lamlı islohotlar amalga oshirilmoqda. Xususan, xotin-qizlarning siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy faolligini oshirish, ularning ta'lim olish va kasbiy rivojlanish imkoniyatlarini kengaytirishga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Bu jarayonlar inson qadri konsepsiyasining amaliy ifodasi sifatida namoyon bo'lmoqda. Xotin-qizlarning huquq va manfaatlarini himoya qilish [4] orqali jamiyatning umumiy taraqqiyoti uchun zarur bo'lgan inson kapitali rivojlantirilmoqda.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, gender tengligi siyosatining samaradorligi:

- ta'lim darajasi;
 - iqtisodiy faollik;
 - siyosiy ishtirok;
 - huquqiy madaniyat
- kabi ko'rsatkichlarning o'sishiga xizmat qilmoqda.

Natijalar va muhokama. Zamonaviy demokratik jamiyat taraqqiyotining muhim mezonlaridan biri inson huquqlari va erkinliklarining ta'minlanishi, shuningdek, gender

tengligi tamoyillarining amaliyotda qaror topishidir. So'nggi yillarda O'zbekistonda amalga oshirilayotgan islohotlarning markazida "Inson qadri uchun" degan g'oya turibdi. Mazkur konsepsiya fuqarolarning huquq va manfaatlarini ta'minlash, ularning ijtimoiy faolligini oshirish hamda jamiyat hayotining barcha sohalarida teng imkoniyatlar yaratishga qaratilgan. Shu nuqtayi nazardan, gender tengligi va inson qadri konsepsiyasi o'zaro uzviy bog'liq bo'lib, biri ikkinchisining amaliy ifodasi va ijtimoiy ko'rinishi sifatida namoyon bo'ladi.

Ijtimoiy-falsafiy jihatdan inson qadri tushunchasi har bir shaxsning jamiyatdagi o'rni, huquqlari, erkinliklari va imkoniyatlarining tan olinishi bilan belgilanadi. Nemis faylasufi Immanuel Kant insonni "maqsad sifatida" ko'rish g'oyasini ilgari surib, har qanday ijtimoiy munosabatlarning markazida inson manfaatlarini turishi lozimligini ta'kidlagan. Gender tengligi ham aynan ushbu tamoyilga asoslanib, ayol va erkaklarning qadr-qimmatini teng e'tirof etish, ularga teng huquq va imkoniyatlar yaratishni nazarda tutadi. Demak, gender tengligi inson qadri ta'minlashning muhim ijtimoiy mexanizmlaridan biridir.

O'zbekiston tajribasi shuni ko'rsatadiki, gender tengligini ta'minlash inson kapitalini rivojlantirish va jamiyat taraqqiyotini jadallashtirishning muhim omili hisoblanadi. So'nggi yillarda ayollarning siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy hayotdagi ishtirokini kengaytirishga qaratilgan qator normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilindi. Xususan, gender tenglikni ta'minlash, ayollarni qo'llab-quvvatlash, ularning tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirish, ta'lim va kasbiy tayyorgarlik imkoniyatlarini kengaytirish bo'yicha tizimli chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Ushbu islohotlar inson qadri ulug'lash siyosatining amaliy natijasi sifatida baholanishi mumkin.

Gender tengligi va inson qadri o'rtasidagi bog'liqlik ta'lim tizimida ham yaqqol namoyon bo'ladi. Zamonaviy jamiyatda sifatli ta'lim olish imkoniyatining gender jihatdan teng taqsimlanishi inson salohiyatini rivojlantirishning muhim sharti hisoblanadi. O'zbekistonda qizlarning oliy ta'limga qamrov darajasini oshirish, ilm-fan va innovatsion faoliyatdagi ishtirokini rag'batlantirish bo'yicha amalga oshirilayotgan dasturlar gender tengligi va inson qadri tamoyillarining uyg'unlashuvini ifodalaydi. Natijada ayollarning intellektual va kasbiy salohiyati jamiyat rivojiga xizmat qiluvchi muhim resursga aylanmoqda.

Ijtimoiy-falsafiy nuqtayi nazardan qaralganda, gender tengligi faqat ayollar manfaatlarini himoya qilish emas, balki jamiyatdagi barcha insonlarning salohiyatini to'liq ro'yobga chiqarishga qaratilgan universal qadriyatdir. BMT ekspertlari va zamonaviy ijtimoiy falsafa vakillarining ta'kidlashicha, gender tengligi mavjud bo'lgan jamiyatlarda ijtimoiy adolat, iqtisodiy samaradorlik va demokratik boshqaruv darajasi yuqori bo'ladi. Shu sababli gender tengligi inson taraqqiyotining muhim indikator sifatida qaraladi.

Gender tengligi va inson qadri o'rtasidagi bog'liqlikni zamonaviy ijtimoiy-falsafiy nazariyalar ham tasdiqlaydi. Gender tengligi faqat ayollarning huquqlarini himoya qilish vositasi emas, balki insonning erkin rivojlanishi uchun zarur bo'lgan ijtimoiy muhitni shakllantiruvchi omildir [5].

Martha Nussbaum tomonidan ishlab chiqilgan imkoniyatlar yondashuvi inson taraqqiyotining asosiy mezon sifatida shaxsning imkoniyatlarini kengaytirishni e'tirof etadi [3]. Gender tengligi aynan mana shu imkoniyatlarni ta'minlashning muhim mexanizmi hisoblanadi.

Shuningdek, O'zbekiston tajribasi gender tengligi va inson qadri o'rtasidagi bog'liqlikning milliy modelini shakllantirayotganligini ko'rsatadi. Bu modelda milliy qadriyatlar, oilaviy institutlar va zamonaviy demokratik tamoyillar o'zaro uyg'unlashmoqda.

Tadqiqot natijalari gender tengligi inson qadrining aksiologik va ontologik mazmunini amaliy hayotga tatbiq etishning muhim vositasi ekanligini ko'rsatdi.

Xulosa. Tadqiqot natijalariga ko'ra quyidagi xulosalarga kelindi:

Inson qadri va gender tengligi zamonaviy ijtimoiy-falsafiy tafakkurning o'zaro bog'liq fundamental kategoriyalari hisoblanadi.

Gender tengligi inson qadrining amaliy ifodasi bo'lib, shaxsning huquq va imkoniyatlarini ro'yobga chiqarishga xizmat qiladi.

Gender tengligining aksiologik mazmuni adolat, tenglik va inson huquqlari kabi umuminsoniy qadriyatlar bilan belgilanadi.

O'zbekistonda amalga oshirilayotgan gender siyosati inson qadri konsepsiyasining amaliy tatbiqiga xizmat qilmoqda.

Gender tengligini ta'minlash ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlash, inson kapitalini rivojlantirish va demokratik jamiyat qurishning muhim omillaridan biri hisoblanadi.

Yangi O'zbekiston sharoitida inson qadri va gender tengligi o'rtasidagi uyg'unlikni mustahkamlash jamiyat taraqqiyotining strategik yo'nalishlaridan biri sifatida namoyon bo'lmoqda.

ADABIYOTLAR

1. Kant I. Groundwork of the Metaphysics of Morals. Cambridge: Cambridge University Press, 2012. P.108
2. Rawls J. A Theory of Justice. Cambridge: Harvard University Press, 1999. P.560
3. Nussbaum M. Creating Capabilities: The Human Development Approach. Cambridge: Harvard University Press, 2011. P.237
4. O'zbekiston Respublikasining "Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to'g'risida"gi Qonuni. Toshkent, 2019.
5. Birlashgan Millatlar Tashkiloti. Gender Equality and Sustainable Development Goals Report. New York, 2023.